

ZYGMUNT HAJDUK
Lublin

TEMPORALNOŚĆ EPISTEMOLOGII FORMĄ NATURALIZMU FILOZOFICZNEGO*

I. HISTORYCZNOŚĆ EPISTEMOLOGII

Epistemologia tradycyjna była ahistoryczna. Ustalano w jej ramach nieodzowne oraz uniwersalne wymogi jakiegokolwiek poznania ludzkiego. Realizowane na różne sposoby ukazywanie natury wiedzy cechowało esencjalizm, charakteryzujący zarówno empiryzm i racjonalizm, jak też realizm i fenomenalizm. O różnicach między tymi alternatywnymi kierunkami epistemologicznymi decydowały zafiksowane i niezmiennie sposoby pozyskiwania wiedzy albo też to, co determinowało uniwersalne i niezmiennie struktury ludzkiego umysłu, świadomości. Esencjalizm jest na tyle stowarzyszony z fundamentalizmem lub justyfikacjonizmem, na ile opisowe w samej rzeczy ujęcia sposobów pozyskiwania wiedzy są zarazem milcząco normatywne. Pozyskiwana wiedza jest wtedy wynikiem poprawnie funkcjonujących procedur poznawczych. Esencjalizm jawnie justyfikacyjny odwołuje się do procedur faktycznie wiedzotwórczych.

Zachodzące zwłaszcza od połowy XX w. zmiany w epistemologii są wynikiem jej podatności na wpływy ze strony niektórych teorii nauk przyrodniczych, psychologicznych, społecznych, informatycznych, a także badań językoznawczych. Konsekwentnie – odmienne w esencjalizmie charakterysty-

---

* Jest to poszerzona wersja artykułu zamieszczonego w: „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria”, 7(1998), nr 2 (26), s. 97-104.

ki uzasadniania przerodziły się w formy kwestionowania justyfikacjonizmu. Tak jest m.in. w przypadku fallibilizmu Poppera i certyzmu Kartezjusza, anarchizmu Feyerabenda i maksymalizmu Platona, socjologicznego deskrytywizmu Kuhna i normatywizmu Kanta.

Poprzez temporalność epistemologii, jej dziejowy charakter, wyraża się więc krytyka antyesencjalistyczna tradycyjnej epistemologii. Nie proponuje się wszakże jej wyeliminowania. W zbiorze przesłanek epistemologii historycznej stwierdza się, iż pozyskiwanie wiedzy należy do podstawowych działań człowieka, nie dających się oddzielić od innych form praktyki, jej dziejowych zmian i rozwoju.

W zbiorze konsekwencji tych przesłanek znajduje się wprawdzie teza o dziedzinie badań poznawczej praktyki człowieka, określonej historycznie zmiennymi warunkami społeczno-techniczno-naukowymi. Według kolejnego wniosku poznanie dokonuje się poprzez symbole językowe, teoretyczne, będące reprezentacjami przedmiotów. Takie reprezentacje są historycznie zmienne. Podobnie jest z całą aktywnością poznawczą, występującą w ramach różnego rodzaju praktyki. Akcent jest położony nie tyle na zmiany zawartości wiedzy, ile na zmiany jej formy, struktury.

Prezentowana historyczna postać epistemologii jest pokrewna jej odmianie ewolucyjnej, naturalistycznej, społecznej (Deweya, Poppera, Quine'a, Campbella). Podobnie ma się rzecz z relatywizującą odmianą epistemologii Goodman, Carnapa, Kuhna. W tych jej formach dokonano się w porównaniu z tradycyjną epistemologią czy też filozofią nauki przesunięcie akcentu w uzasadnianiu z racji wewnętrznych na zewnętrzne. Waleń epistemiczny przesuwno stopniowo z intersubiektywnej testowalności na inne formy racji aż po konsensus społeczności specjalistów. W historycznej odmianie filozofii nauki są przedstawiane zmieniające się w dziejach sposoby poznawania. Występują one w szerszym obrębie zmian praktyki życia naukowego, technicznego oraz społeczno-ekonomiczno-kulturalnego.

„Praktyka” jest kategorią oznaczającą koherentny zbiór działań. Zbiór ten jest scharakteryzowany przez ogólnie podzielany cel działań, przez uznawany repertuar środków jego realizacji oraz poprzez normy, na podstawie których są eksplikowane reguły postępowania w ramach danej praktyki. Jest to kategoria porównywana do intelektu praktycznego Arystotelesa czy paradygmatu w sensie Kuhna, Polanyiego, do „trzeciego świata” Poppera czy do norm działania Habermasa.

W dyskutowanej odmianie epistemologii nie było miejsca na jakiś typ transcendentnych norm wiedzy jako takiej, odrzucano bowiem esencjalizm. Podobnie ma się rzecz ze społeczną, językową, historyczną odmianą relaty-

wizmu radykalnego, wykluczano tam bowiem epistemologię w ogóle. Jest wtedy miejsce, co najwyżej, na opis alternatywnych norm. Ich wybór pozostaje już sprawą arbitralną.

Rodzajem epistemicznego usprawiedliwienia epistemologii historycznej są niezmienniki. Jednym z nich jest wymóg systemowości, pozostający w ramach koherencyjnej teorii prawdy, przyjmującej postać prawdy konsensualnej.

Historyczny komponent epistemologii jest dopełniany naturalistycznym, równie *non-justyfikacyjnym*, krytycznym, deskryptywnym. Bez tego dopełnienia byłaby ona niekompletna.

II. FORMY NATURALIZMU

W epistemologii wyróżnia się współcześnie najczęściej trzy rodzaje naturalizmu. Najbardziej eksponowana jest ciągle jego Quine'owska postać. Na jej gruncie są usprawiedliwione jedynie te pytania dotyczące natury poznania ludzkiego, które mają odpowiedź opartą na wynikach nauk przyrodniczych, łącznie z psychologią. Charakterystyczne dla tej epistemologii są odwołujące się do tych nauk opis i tłumaczenie sposobu, w jaki przekonania powstają, rozwijają się, trwają, degenerują. W przeciwieństwie do epistemologii tradycyjnej nie rozpatruje się w niej kwestii uzasadniania twierdzeń naukowych. Z tej racji nie jest normatywna w tym znaczeniu, w jakim jest nią epistemologia tradycyjna, którą należy zastąpić odpowiednikiem naturalistycznym.

W drugiej odmianie naturalizmu w epistemologii nie postuluje się już zastąpienia epistemologii tradycyjnej, lecz jej przekształcenie i dopełnienie wynikami i metodami nauk przyrodniczych, a także psychologii i dyscyplin kognitywnych. Charakterystyka wiedzy oraz innych pojęć epistemicznych leży ostatecznie w kompetencjach tychże nauk. W przeciwieństwie jednak do odmiany Quine'owskiej nie jest tu wykluczona ewentualność dokonywana na płaszczyźnie tradycyjnej epistemologii ocen twierdzeń naukowych. Taka ocena będzie usprawiedliwiona wyłącznie metodami i praktyką tychże nauk.

Wyróżniającą cechą trzeciej odmiany epistemologii naturalistycznej jest uznanie metod nauk przyrodniczych za wyłączne w pozyskiwaniu właściwego zrozumienia natury świata. Nauki przyrodnicze oferują najbardziej uprzywilejowane rozumienie świata. W przeciwieństwie do dwu poprzednich wersji

naturalizmu nie zmierza się tu do zastąpienia ani do przekształcenia epistemologii tradycyjnej.

Inny sposób porządkowania wielości stanowisk w naturalizmie epistemologicznym jest dokonywany na podstawie podzielanej tezy o ciągłości, jaka zachodzi między epistemologią a naukami przyrodniczymi. Naturalistów od nienaturalistów różni uznanie bądź odrzucenie tej tezy. Pierwsi odrzucają autonomiczność epistemologii. Między sobą różnią się typem uznawanej ciągłości. Jeśli jest ona typu kontekstowego, epistemologicznego lub metodologicznego, wtedy wykorzystuje się w jej ramach przedmiotowe twierdzenia i metody nauki, a także aposterioryczny status świadectw naukowych. Są ponadto przypadki kreowania ciągłości analitycznej, a także aksjologicznej między tymi dwoma dziedzinami wiedzy.

W przypadku ciągłości kontekstowej naturalizm wskazuje na miejsce epistemologii w kontekście nauk przyrodniczych. Odrzuca się ideę, jakoby była uprawiana atemporalnie, bezzałożeniowo, na podstawie jakiegoś Archimedesowego punktu wyjścia. Brak rozstrzygnięć bezwzględnie ważnych, ponieważ takiej kwalifikacji nie mają nawet najbardziej preferowane poznawczo teorie naukowe.

Ciągłość epistemologiczna jest okazją do akcentowania empirycznego charakteru zagadnień epistemologii rozstrzygalnych aposteriorycznie. Empiryczna obalalność twierdzeń epistemologii jest warunkowana jej faktycznymi założeniami. Na tej drodze są też dyskutowane znane opozycje kontekstów (odkrycia i uzasadniania), czynnika obserwacyjnego i nieobserwacyjnego.

Zgodnie z ciągłością metodologiczną uprawnione w epistemologii naturalistycznej są wtedy metody typowo naukowe, jak obserwacja, testowanie indukcyjne, a nie metody specyficznie filozoficzne.

Pozostała jeszcze ciągłość typu analitycznego, metafizycznego i aksjologicznego. Pierwsza z nich dotyczy związków między językiem epistemologii a językiem nauki, traktowania pierwszego z nich jedynie opisowo. Analityczny charakter miałyby pojęcia i twierdzenia epistemologii. Druga dotyczy ciągłości między obiektami badanymi w epistemologii i w nauce. O epistemicznych stanach rzeczy, faktach i własnościach utrzymuje się, że są identyczne z ich odpowiednikami na płaszczyźnie opisowej. Epistemiczna wartość jest np. zakotwiczona w opisanym fakcie, który nie tkwi w świecie w sposób autonomiczny, fundamentalny. Ciągłość aksjologiczna daje naturalistom asumpt do twierdzenia, iż dociekania celów i norm epistemicznych powinny być realizowane aposteriorycznie. Stosowność reguł uzasadniania ocenia się empirycznie poprzez ich instrumentalną użyteczność w promowaniu epistemicznych celów. Są one ugruntowane w faktach, a nie apriorycznie

poprzez odwołanie się do natury racjonalności czy intelektualnej odpowiedzialności.

W naturalizmie spotykamy różne sposoby interpretacji związku ciągłości między epistemologią i nauką. Koncentrują się one wokół ciągłości metafizyczno-analitycznej oraz kontekstowo-epistemologiczno-metodologicznej.

W ramach pierwszej z nich stwierdza się wpraw standardowo, iż epistemologia i nauka znajdują się po dwu stronach opozycji między wartością a faktem. Odniesiona do epistemicznej wartości, do uzasadniania i kształtowania przekonań epistemologia jest przedsięwzięciem normatywnym. Pełni rolę oceniająco-krytyczną. Stanowi źródło poprawnych standardów w perspektywie maksymalizowania zadań epistemicznych. Pełni rolę regulatywno-praktyczną, gdy służy regułami prowadzenia badań i przyjmowania przekonań. Epistemiczne pojęcia i sądy są zorientowane zasadniczo na działania praktyczne. Nauka natomiast jest przedsięwzięciem teoretycznym. Jej pojęcia i twierdzenia składają się w istocie na opis świata.

Uwzględniając to standardowe ujęcie przeciwstawienia faktu i wartości, przedstawiciele naturalizmu w epistemologii nie zajmują jednolitego stanowiska z punktu widzenia metafizyczno-analitycznej ciągłości między nauką i epistemologią. Ukonstytuowały się trzy strategie.

W eliminatywizmie (1) przeczy się wartości epistemicznej, zastępując ją opisowym faktem. Epistemologia jest wyłącznie opisowa, kauzalnie tłumaczy przekonania. Jej integracja z nauką dokonuje się kosztem normatywności. Oceny epistemiczne są pozbawione waloru poznawczego na równi z ocenami etycznymi, co charakteryzowało stanowisko pozytywizmu logicznego.

W realizmie (2) centralne funkcje epistemologii spełniają się w kontekście nauki. Sądy epistemiczne są poznawczo doniosłe, ich wartość logiczna nie jest normatywna. Kwalifikacje epistemiczne, np. uzasadnianie, są obiektywne i definiowane nienormatywnie, np. przez pragmatycznie ujętą niezawodność (efektywna projekcja i kontrola). W strategii realistycznej występują trzy odmiany. W kryterializmie (2a) wspomniane kwalifikacje, własności epistemiczne obowiązują na mocy nieepistemicznych, naturalnych. Pierwsze nie są w stosunku do drugich autonomiczne. Predykatów epistemicznych nie daje się zdefiniować lub naturalistycznie zredukować, nie pozbawiając ich zawartości składnika normatywnego. Dlatego określa się jedynie ich naturalistyczne kryteria lub warunki. Przedstawiciele definityzmu (2b) konstruują epistemologię jako zasadniczo teoretyczną i opisową. Epistemiczne pojęcia i zdania są bez reszty definiowane w kategoriach opisowych. Epistemiczna powinność (*oughts*) jest identyczna z deskryptywnymi faktami o instrumentalnie właściwym behawiorze odniesionym do epistemicznych zdań. Redukowanie

epistemologii do nauki dokonuje się w redukcjonizmie (2c). Dotyczy to zarówno pojęć, jak i zdań i dokonuje się na podstawie nomologicznych reguł korespondencji. Waler epistemiczny staje się wówczas pewnym przypadkiem waloru instrumentalnego, opisowego. Epistemologia jest wtedy w zasadzie opisowa i jedynie warunkowo normatywna.

Przeciwstawna do realizmu jest strategia irrealizmu (3). Zmianie uległo ukierunkowanie ciągłości metafizyczno-analitycznej między epistemologią a nauką. Fakty odniesione do zmieniających się celów podmiotu są zależne od waloru epistemicznego. Fakty są wtórne, wartości – pierwotne. Opisowe kategorie, sądy są ostatecznie normatywne.

Ze strony tych stanowisk wysuwa się różne odpowiedzi na pytanie o źródło normatywności epistemologii, o jej centralną rolę normatywną. Dla przedstawicieli eliminatywizmu nie ma miejsca na normatywność epistemologii. W redukcjonizmie i definityzmie naturalizuje się epistemologię kosztem jej normatywności opartej ostatecznie na faktach dotyczących zadań człowieka, motywów jego działania. W kryterializmie własności epistemiczne pozostają *sui generis*, mimo że są determinowane przez naturalistycznie ujmowane własności. W *non-naturalizmie* normatywność jest salwowana jednak kosztem rozdziału epistemologii od elementu naturalnego.

Zachodzi pokrewieństwo między wyborem którejś z tych strategii a racjami na rzecz nauki jako stosownego kontekstu uprawiania epistemologii pokartezjańskiej.

Kwestia sporna w naturalizmie dotyczy zasięgu tego rodzaju epistemologii. Odwołując się do wprowadzonego już odróżnienia, uaktualnia się zagadnienie zasięgu ciągłości kontekstowej, metodologicznej oraz epistemologicznej.

W dyskusji tego zagadnienia przyjęło się oddzielać naturalizm nieograniczony od ograniczonego. W pierwszym – w przeciwieństwie do drugiego – nie ma miejsca na pozanaukowe, typowo filozoficzne metody dociekania zagadnień zarówno epistemologicznych, normatywnych, jak i metaepistemologicznych. Według naturalizmu ograniczonego drugi rodzaj zagadnień, dotyczący podstaw epistemologii, jest autonomiczny w stosunku do badań naukowych i jest dociekany metodami nieempirycznymi. Epistemologia nie jest wtedy rozpatrywana jako jednolita naukowa całość. Epistemiczna, metodologiczna i kontekstowa ciągłość charakteryzuje normatywną płaszczyznę badań epistemologicznych. Natomiast metaprzmiotowa płaszczyzna dociekań, m.in. nad poprawnością teorii lub norm uzasadniania, znaczenia wyrażen epistemicznych, aksjologicznego badania celów poznania stosownych z punktu widzenia epistemicznego, jest rozpatrywana pozanaukowymi metodami

filozoficznymi. Ze względu na niestosowność metod naukowych do dyskusji tej problematyki cała dziedzina badań epistemicznych pozostaje autonomiczna w stosunku do badań naukowych. Ma więc miejsce nieciągłość, co świadczy, iż naturalizm nie jest integralnym programem metodologicznym i epistemologicznym.

Mimo że ciągłość jest dla naturalizmu istotna, nie jest ona konsekwentnie podtrzymywana. Dotyczy to jego postaci ograniczonej, umiarkowanej. Na gruncie autonomicznej metaepistemologii i aksjologii jest usprawiedliwiona istotna normatywność epistemicznych własności, celów i języka, które nie są dociekane metodami nauk przyrodniczych. Koherentność naturalizmu jest uzależniona od harmonijnego zespolenia ciągłości metafizycznej, epistemologicznej i aksjologicznej.

III. REPREZENTATYWNII PRZEDSTAWICIELE

Różne formy kognitywistycznego naturalizmu rozwinęły się w amerykańskiej filozofii nauki w okresie ustosunkowywania się do krytyki, której przedmiotem było stanowisko, w szczególności zaś program logicznego empiryzmu.

Rozwój realizmu naukowego na gruncie tej filozofii nauki i jego stowarzyszenie z epistemologicznym naturalizmem były w latach osiemdziesiątych XX w. m.in. wynikiem dyskusji inspirowanych pracami R. Boyda [1980; 1984]. Sugerował on, iż w rozumowaniach wyjaśniających co najmniej zaawansowanych nauk teorie efektywne są aproksymatywnie prawdziwe, odniesienie zaś przedmiotowe terminów teoretycznych to niezależne od umysłu obiekty naturalne. W przesłankach tego rodzaju rozumowań stwierdza się niekwestionowany sukces instrumentalny, jaki cechuje te nauki, oraz uteoretyzowanie metod i danych doświadczalnych tych nauk. W konkluzji stwierdza się, że jedynie prawdziwość aproksymatywna teorii tłumaczy tenże trwały sukces. Nie jest on do wytłumaczenia w żaden inny racjonalny sposób, chyba że odwołamy się do sfery pozanaturalnej (*miraculous*). Stąd czasem używana nazwa tego argumentu.

Dla jego kompletności należy jeszcze dołączyć dwie uwagi. Pierwsza dotyczy jego nieodzowności w nauce, druga stwierdza jego odpowiedniość z charakterystycznym dla nauki eksplanacjonizmem i realizmem. Na tej drodze dochodzi się do stwierdzenia związku między epistemologicznym

naturalizmem i naukowym realizmem. Klasyczne aspiracje filozofii nauki do roli interpretowania oraz rozstrzygania o uzasadnieniach twierdzeń naukowych zastąpiono traktowaniem jej jako dociekania wiedzy naukowej na sposób zjawiska naturalnego. W różnych formach realizmu, których proliferacja dokonywała się wyraźnie w przedostatniej dekadzie XX w., panowała zgoda na zastąpienie *a priori*, a więc niezależnie od nauk ścisłych uprawianej metodologii nauki przez jakąś formę epistemologicznego naturalizmu.

Zaznaczając się w amerykańskiej filozofii nauki tendencja do uznawania realizmu naukowego była nacechowana metafizologiczną lojalnością względem naturalizmu. W zasadniczym nurcie tej filozofii nauki obowiązywała opozycja między naturalizmem a klasycznie pojmowaną epistemologią normatywną. Tej opozycji przeciwstawiali się Bas van Fraassen, C. Glymour i Z. Laudan [1987]. Ten ostatni proponował naturalizm normatywny.

Spośród różnych sposobów użycia terminu „naturalizm” w filozofii interesujące nas znaczenie uwzględnia rozumienie wiedzy naukowej jako wyniku kauzalnego oddziaływania między podmiotem a przedmiotem poznania, którym jest świat opisany przez nauki empiryczne. Unika się natomiast projektu wyłącznie w sposób filozoficzny określonych podstaw epistemicznej oceny twierdzeń naukowych i programów badawczych. Poznanie naukowe jest przedmiotem badań naukowych ukazujących jego epistemicznie relewantne własności. Same decyzje racjonalnych wyborów w nauce są podejmowane przez naukowców. W filozofii dokonuje się ich opisu i tłumaczenia w określonej aparaturze pojęciowej.

W filozoficznym naturalizmie przyjęło się wyróżniać dyscyplinę naukową jako podstawę tłumaczenia badań naukowych. Ta redukcjonistyczna tendencja epistemologii naturalistycznej świadczy o eklektycznym i wielodyscyplinowym charakterze naturalizmu. Pierwotnie wyróżniano (W. V. O. Quine) behawiorystycznie interpretowaną psychologię, której miejsce zajęła pozostająca w związkach z lingwistyką, informatyką i filozofią świadomości psychologia kognitywna. Dominującym wzorcem naturalistycznej filozofii nauki staje się interdyscyplinarna nauka kognitywna. Ten typ filozofii nauki nie jest jednolity. Mające dostarczać zrozumienia historycznego rozwoju naukowych programów badawczych wzorce są czerpane w pierwszej kolejności z badań nad sztuczną inteligencją. Wskazywano zarazem na ograniczenia i braki naszej wiedzy, co ukazują eksperymentalne nauki kognitywne.

Postacie naturalizmu kognitywistycznego inspirowane badaniami nad sztuczną inteligencją najlepiej potraktować jako próbę ufundowania znanych metametodologii historycznych na podstawach empirycznych. W tego typu metametodologiach rekonstruowano racjonalność faktycznej sekwencji histo-

rycznej teorii i programów badawczych występujących w nauce. Zamierzano w ten sposób zbudować wyraźnie normatywną filozofię nauki, pozostającą jednak w związkach z empirycznymi studiami historycznymi. Z punktu widzenia naturalizmu (P. Thagard, N. Nersessian, R. Giere) taka strategia jest pokrewna epistemologicznemu intuicjonizmowi: naukowe decyzje są racjonalne w razie zgodności z aktualnymi intuicjami dotyczącymi racjonalności. Taka rekonstrukcja nie musi wykazywać, jakoby naukowcy podejmowali decyzje, które powinny być zgodne z racjonalnością filozoficznie ukonstytuowaną. Dla uchylenia tej trudności są używane w naturalizmie naukowe wzorce poznania. Doskonalenie metametodologii typu historycznego dokonuje się dzięki ich wsparciu poprzez empiryczne modele psychologii. Dzieje się tak zgodnie z założeniem, iż rozwinięte w nauce strategie rozwiązywania problemów mimo swego zaawansowania wywodzą się z opisanych w psychologii kognitywnej zabiegów poznawczych. Na podstawie takiej strategii filozoficznej preferuje się kognitywny model nauki w stosunku na przykład do probabilistycznego modelu Bayesa. Maksymalizowanie realizowania interesów zastępuje osiąganie wyników zadowalających, co uwzględnia działania naukowców w społecznie określonych, a nie wyidealizowanych warunkach [Giery 1994].

Kognitywne modelowanie wykorzystuje się też do rekonstrukcji całego kontekstu konstytuowania się teorii, począwszy od teoretycznego pomysłu, poprzez jego artykułowanie, propagowanie po zastępowanie jednych teorii innymi. W tym celu wykorzystuje się zarówno rekonstrukcję historyczną, jak i rudymenarne modele psychologiczne [Nersessian 1986].

Inna postać tego stanowiska znajduje wyraz w konstruowaniu psychologicznej heurystyki rozwiązywania problemów naukowych na kanwie programów komputerowych [Thagard 1988; 1992]. W proponowanej teorii koherencji wyjaśniającej zdefiniowane jako związki między zdaniem zasady (symetrii, wyjaśniania, akceptowalności i koherencji systemu) są wprowadzane do programu komputerowego. Na jego podstawie otrzymuje się – odwołując się do świadectw i hipotez – globalną koherencję wyjaśniającą system. Jako procesy poznawcze są tłumaczone faktyczne wybory teorii dokonywane przez naukowców w trakcie dokonujących się w nauce istotnych zmian pojęciowych. O ile Nersessian w badaniach zmierza do zrozumienia poznawczego formułowania nowych pojęć, to program Thagarda ogranicza się do oceny teorii wyabstrahowanej z szerszego kontekstu konstytuowania teorii.

Analogiczną, choć mniej zależną od aparatury pojęciowej badań nad sztuczną inteligencją linię badań spotykamy u W. Bechtela i R. Richardsona [1993]. Analizy historycznych przypadków teoretycznej zmiany dokonywane

w biologii i psychologii ukazują psychologiczne ograniczenia rozwoju teorii tych nauk. Te ograniczenia w rozwiązywaniu problemów, zwłaszcza typu kognitywnego, ukazują faktyczną kondycję człowieka.

To odniesienie psychologii kognitywnej oraz wyników badań nad sztuczną inteligencją do uhistorycznionej filozofii nauki zostało poddane krytyce z różnych punktów widzenia. Przedmiotem krytyki były nie tylko konkluzje programów, ale i połowiczność w naturalizowaniu filozofii nauki. Intuicyjnie rozumiana racjonalność musi być nadal respektowana w każdej efektywnej rekonstrukcji poznawczej zdarzeń historycznych. Taka konstrukcja pozostaje w związku z Laudana „naturalizmem normatywnym”. Dane historyczne służą wtedy do badania konsekwencji posłużenia się określoną metodologią nauki jako narzędziem osiągania określonych celów poznawczych. Dla innego typu krytyki, dla której filozofia nauki ciągle roztrząsa klasycznie normatywne zagadnienia epistemologiczne, dokonane już koncesje na rzecz naturalizmu poszły za daleko. Na przykład według G. Glymoura tego rodzaju analizy nie stanowią żadnego przyczynku do zrozumienia, czym np. powinno być tłumaczenie czy też za jakiego rodzaju metodologią się opowiadać.

Kolejna grupa przedstawicieli kognitywnego naturalizmu jest reprezentowana przez psychologów [np. Gorman 1989] oraz filozofów [Fuller 1992; Solomon 1994]. Podkreśla się potrzebę empirycznych badań psychologicznych, ukazujących poznawcze ograniczenia u prowadzących dociekania naukowe, co w konsekwencji utrudnia postęp naukowy. Ograniczenia racjonalności u jednostek są dziedziczone przez grupy badaczy, stąd potrzeba społecznie racjonalnego procesu zmiany teorii naukowej. Wyniki badań psychologicznych należy interpretować jako studia nad poznaniem społecznym raczej niż indywidualnym, co z kolei wskazuje na potrzebę normatywnej epistemologii społecznej.

Ostatecznie rozpatrywane tu podejście do „kognitywnie” naturalizowanej filozofii nauki reprezentuje P. Churchland [1989; 1992]. Jako rzecznik naukowego realizmu jest przekonany o potrzebie zastąpienia filozoficzno-psychologicznego sposobu tłumaczenia uwarunkowań poznania oraz uczenia się przez neurofizjologiczne. Filozoficzna doniosłość dokonującej się rewolucji w kognitywnej neurofizjologii Churchland potraktował jako swoiste usprawiedliwienie Feyerabenda filozofii nauki. Łączy ich naukowy realizm, eliminatywny materializm w odniesieniu do sfery mentalnej, dokonujące się zaś eliminowanie tłumaczenia psychologicznego stanowi, zdaniem Churchlanda, rację na rzecz Feyerabenda koncepcji uteoretyzowania, a także uideologizowania (*ideology-laden*) percepcji, niewspółmierności konkurencyjnych teorii oraz roli proliferacji wielkoskalowych teorii naukowych i metodologii bada-

nia naukowego dla postępu nauki. Mimo że teorie naukowe nie są pojmowane jako obiegowo rozumiane struktury semantyczne, to nadal pełnią instrumentalną rolę poznawczą w przetwarzaniu danych empirycznych.

W krytyce stanowiska Churchlanda zwraca się uwagę na niewystarczalność neurofizjologicznych rozwiązań problemów psychologicznych i epistemologicznych oraz eksponowanie tradycyjnego indywidualizmu epistemologicznego. Krytyka tego ostatniego członu stanowiska Churchlanda ukazuje narastający wpływ wyników socjologicznych badań nad nauką na filozofię nauki. Szczególnie oddziałał na nią mocny program szkoły edynburskiej. Dla socjologicznie zorientowanej filozofii nauki typowy okazał się naturalizm socjologiczny. Badania naukowe oraz ich wyniki są zjawiskami społecznymi, które są analizowane w aparaturze pojęciowej teorii socjologicznych. Dokonywane na ich podstawie tłumaczenie praktyki badawczej i przekonań naukowych jest epistemologicznie doniosłe, a zarazem wystarczające [Rouse 1998].

IV. SPOSOBY ARGUMENTACJI

W aktualnych kontrowersjach nad naturalizmem w epistemologii natrafiamy na typowe sposoby argumentacji, zogniskowane zwłaszcza wokół reprezentatywnych stanowisk, np. Quine'owskiego, albo też na pewnych strategiach argumentacyjnych z wyróżnionymi stadiami tych rozumowań. Są to z reguły pozytywnie sformułowane racje, wysuwane pierwotnie przeciw naturalizmowi ze względu na normatywność epistemologii. Rzecznicy tego naturalizmu utrzymują, że wiedza jest zjawiskiem naturalnym, które należy badać tymi samymi metodami, jakimi posługujemy się w każdym innym przypadku badań przyrodniczych. Ten projekt jest realizowany na kilka sposobów.

Epistemologia jest czasem budowana na wynikach takich nauk, jak biologia ewolucyjna, psychologia, nauki kognitywne. Utrzymuje się też, że w epistemologii należy wykorzystać empiryczne studium stosowanych w nauce metod. Dla zrozumienia wiedzy należy wykorzystać każdą dorzeczną informację. Według wspólnej tym orientacjom tezy epistemologię należy uprawiać na sposób dyscypliny empirycznej. Według stanowiska opozycyjnego nie jest to projekt możliwy do zrealizowania, ponieważ epistemologia jest dyscypliną normatywną, dyscypliny naukowe zaś nie mogą być normatywne.

W tym kontekście roztrząsa się w zasadzie kilka argumentów dotyczących normatywności epistemologii naturalistycznej. Każdy z nich ma postać kwestionującą i popierającą tę tezę.

Wykazuje się wpierw, iż nauka jest determinowana przez epistemiczne normy i że jakakolwiek próba wyprowadzenia tychże norm z faktycznej nauki prowadzi jedynie do takich norm, które już tkwią w badaniu naukowym. Stąd potrzeba zrezygnowania z epistemologii normatywnej (Quine). W naturalistycznej koncepcji wiedzy zawodzą próby wprowadzenia ponadnaukowych norm epistemicznych. Nie jest to istotna strata, ponieważ nauka nie postuluje tego rodzaju norm. Płaszczyzna badań empirycznych prowadzi jedynie do opisu czynności naukotwórczych, które obejmują również czynność uzasadniania twierdzeń. Uzasadnianie jako racjonalna ocena twierdzeń należy do epistemologii (H. Siegel). Według kolejnej trudności wysuwanej pod adresem próby zbudowania epistemologii naturalistycznej jest ona nie tylko cyrkularna, ale i niekoherentna. Za filozoficznie usprawiedliwione uważa się pytanie o zasadność procedur naukowych rozpatrywanych globalnie. Jest to zabieg dokonywany z zewnętrznego w stosunku do nauki punktu widzenia. Tak więc norm obowiązujących w nauce nie należy włączać do korpusu wiedzy naukowej. Jest potrzebna niesprzeczna teoria uzasadniania, konstruowana w trakcie rutynowego uprawiania epistemologii. Tego charakteru jest pozbawiona epistemologia naturalistyczna i dlatego nie podejmuje kluczowej kwestii zasadności nauki (B. Stroud, G. Doppelt).

Negatywna strona tych obiekcji wskazuje na bezpodstawność epistemologii normatywnej. Popierają one natomiast konkluzję pozytywną. Niemożliwość empirycznego poparcia określających badanie naukowe norm wskazuje na potrzebę racji apriorycznych. Dalszym poparciem tego wniosku jest kolejny argument. W tej obiekcji jest przywoływana wadliwość łamania porządku normatywnego („powinien”) oraz opisowego, faktycznego („jest”), co miałyby miejsce w przypadku realizowania projektu wyprowadzenia obowiązujących w nauce epistemicznych norm z samej nauki.

W przedstawionej schematycznie dyskusji zarysował się w sposób istotny znany z epistemologii wątek apriorycznego charakteru norm epistemicznych. Na gruncie naturalistycznej epistemologii wykazuje się, że zdania będące werbalizacją takich norm są też podatne na empiryczną kontrolę ukonstytuowaną przez praktykę badawczą. Na jej gruncie są one formułowane i oceniane. Nie mają wtedy charakteru kategorycznego, lecz hipotetyczny. Łącznie z całokształtem nauki, jej zadaniami i metodami są one w czasie zmienne. Metodologiczny esencjalizm nie jest adekwatny do złożoności historycznego fenomenu nauki. Nie wyczerpuje go wyróżniony układ zadań, środków,

metod ich realizacji. Zrozumienie zasadności nauki nie jest zdeterminowane uprzednio do nauki, jest natomiast wynikiem jej uprawiania.

BIBLIOGRAFIA

- A l m e d e r R. A., On Naturalizing Epistemology, „American Philosophical Quarterly”, 27(1990), No. 4, s. 263-279.
- B e c h t e l W., R. R i c h a r d s o n, Discovering Complexity, Princeton 1993.
- B o y d R., Scientific Realism and Naturalistic Epistemology, (Philosophy of Science Association, vol. 2), East Lansing 1980.
- The Current Status of Scientific Realism, [w:] Scientific Realism, Berkeley 1984, s. 41-82.
- B r o w n H. I., Normative Epistemology and Naturalistic Epistemology, „Inquiry”, 31(1988), No. 1, s. 53-78.
- C h u r c h l a n d P., A Neurocomputational Perspective, Cambridge 1989.
- A Deeper Unity, [w:] Cognitive Models of Science, ed. R. Giere, Minneapolis 1992, s. 341-366.
- F u l l e r S., Epistemology Radically Naturalized, tamże, s. 427-459.
- G i e r e R., The Cognitive Structure of Scientific Theories, „Philosophy of Science”, 61(1994) 276-296.
- G o r m a n M., Artificial Epistemology? „Social Studies of Science”, 19(1989) 374-380.
- Error and Scientific Reasoning, [w:] The Cognitive Turn, ed. S. Fuller, Dordrecht 1989, s. 41-80.
- Simulating Social Epistemology, [w:] Cognitive Models of Science, s. 400-426.
- L a u d a n L., Progress or Rationality? The Prospects for Normative Naturalism, „American Philosophical Quarterly”, 24(1987) 19-31.
- M a f f i e J., Recent Work on Naturalized Epistemology, tamże, 27(1990) 281-293.
- N e r s e s s i a n N., A Cognitive-Historical Approach to Meaning in Scientific Theories: The Process of Science, Dordrecht 1986, s. 161-178.
- R o u s e J., New Philosophies of Science in North America – Twenty Years Later, „Journal for General Philosophy of Science”, 29(1998) 71-122.
- S h i m o n y A., Comment on Wartofsky, (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 100: Naturalized Epistemology), Dordrecht 1987, s. 375-377.
- S o l o m o n M., A More Social Epistemology, [w:] Socializing Epistemology, ed. F. Schmitt, Lanham 1994, s. 217-234.
- T h a g a r d P., Computational Philosophy of Science, Cambridge 1988.
- Conceptual Revolutions, Princeton 1992.

W a r t o f s k y M. W., *Epistemology Historicized*, (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 100: Naturalized Epistemology), Dordrecht 1987, s. 357-374.

TEMPORALITY OF EPISTEMOLOGY AS A FORM
OF PHILOSOPHICAL NATURALISM

S u m m a r y

The article surveys recent work on naturalized epistemology and its different kinds. In the first part the author concentrates on the historical aspect. In the second different kinds of continuity between epistemology and sciences are described. Naturalists differ among one another over the specific character of that continuity. This theme describes the third part of our paper. In the last one debate over the proper scope of epistemology naturalization and kinds of argumentation is examined. Throughout this paper the author explores some difficulties facing analyzed forms of naturalism.

Summarized by Zygmunt Hajduk